

Posudok habilitačnej práce

Téma: **Etymologický náskres slovanského sveta bohov a démonov (náboženstva a morálky Slovanov)**

Autor: **Mgr. Martin Pukanec, PhD.**

Oponent: doc. PaedDr. Jozef Pavlovič, CSc.

1. Náročnosť spracovania problematiky práce

V predloženej práci dominuje jazykovedný etymologický aspekt, ale korešponduje sa v nej aj s inými disciplínami, najmä s históriou, archeológiou, etnografiou a religionistikou, čím práca nadobúda interdisciplinárne charakteristiky.

Okrem toho náročnosť problematiky sa znásobuje aj všeslovanským vecným a tematickým záberom, pričom ale slavistický pohľad sa často zámerne zužuje či konkretizuje v slovakistickom priezore. Autorove kognitívne východiská analýz prirodzene predurčuje domáce slovenské prostredie, a to napr. kontext slovenských ľudových rozprávok, slovenská frazeológia alebo prosté lexikálne konfrontácie so slovenskými apelatívnymi a propriálnymi lexikálnymi jednotkami.

Ťažisko práce tkvie v konkrétnych interpretáciách vojenských božstiev (bohovia) a nevojenských božstiev (démoni). Toto kritérium delenia autor vysvetľuje a odôvodňuje v predhovore. V práci nechýba ani čisto teoretická zložka. Svoje metodologické východiská autor pomenúva v predhovore a v úvode.

V predhovore autor naznačuje určitý rámec, v ktorom sa nesú jeho interpretácie. Uvádza, ako sa to napokon naznačuje už v samom názve práce, že ide o morálne axiologické princípy, odvíjajúce sa z dualizmu dobra a zla. Kategória dobra autorovi vyvoláva komparácie s moslimskou alebo antickou kultúrou, ďalej ju uvádza do konfrontácie s indickými náboženstvami, s germánskou, slovanskou a iránskou mytológiou atď., pričom za základ porovnaní pokladá konštrukt „nášho dobra a zla“, ktoré je iné ako dobro a zlo našich predkov (s. 4). Podrobnejšie nerozvíja parametre dobra a zla v súčasnosti, sú to teda skôr axiomatické veličiny, zreteľne sa v nich premieta iba čas (minulosť a prítomnosť).

V lexikálnej sémantike sa bežne narába s kategóriou utilitarizmu, ktorý sa prejavuje v kognitívnom hodnotiacom význame ako súčasť významu pomenovania; prejavuje sa v relativizme vlastností, pomenovaných napr. adjektívami typu *vysoký, nízky, dobrý, zlý* atď.

Zdá sa, že stojí prinajmenšom na takej istej úrovni ako pejorácia či meliorácia (o nich v práci p. na s. 98), ktorých produktom je emocionálny hodnotiaci význam. Vzniká však otázka, či prostredníctvom izolovaných jazykových jednotiek (hoci v prípade teoným ide väčšinou o propriá s jedinečnou sémantickou náplňou) možno všeobecne a bez ujmy na objektivite charakterizovať určitý morálny systém. Isteže, určité teonýmá môžu vykazovať zreteľné indície takéhoto systému, nie sú však jedinými prameňmi jeho poznania, hoci, na druhej strane treba uznať, že propriá (a to napr. aj toponymá) sú významovo zúžené na vecné minimum, v čom je ich jedinečnosť, ale zároveň a práve preto uzatvárajú vo svojom denotáte „príbeh“ alebo „mýtus“ ako jedinečný text. Preto sa pri jednotlivých sémach skúmajú tak poznatky používateľa jazyka či jazykového spoločenstva o svete, ako aj lexikálne presupozície. Pravda, pomenovania, ktoré sa nachádzajú na časovej osi vo viac vzdialenej minulosti, sú z tejto stránky ťažšie dostupné. Pri skúmaní teoným z akejkoľvek oblasti je veľmi výhodné, nie však nevyhnutné, odkrývať ich antropomorfnú štruktúru, t.j. ideálny odraz človeka a ľudskej spoločnosti v božstvách konkrétnej kultúry. To, pravda, je však skôr úlohou religionistiky a teológie, ako jazykovedy.

Uvedené lexikálnosémantické zretele slovanských teoným ukazujú, že spracovanie problematiky v tejto práci si vyžaduje vysokú náročnosť.

2. Úroveň spracovania práce

Podľa autora niektoré božstvá (napr. Svantovit, Triglav) sú morálne indiferentné, ich etymológie sa v jeho práci iba vysvetľujú a čiastočne rozširujú (s. 6). Tu sa ukazuje, že autorova práca sa ako celok nesie v interpretačnej polohe, pričom sa tu vychádza z dvoch rovín: jednak ide o dôkladnú jazykovoetymologickú analýzu, jednak o komunikatívnofunkčnú stránku teoným, ktorá sa odvíja z korelácie reprezentovanej apelatívami bogъ a bjesъ, ktoré z ontologickej stránky predstavujú triedy bohov a démonov, vydelených etickou koreláciou dobra a zla. Uvedenú koreláciu vidí autor ako problém, „ktorý sa rieši iba z pohľadu vlastnej doby“, čo je podľa neho „v historických skúmaniach veľmi rozšírený omyl“. Ako vidieť, aj pri takejto interpretačnej práci treba mať na zreteli interpretačné hranice preinterpretácie a podinterpretácie, čo je problematika interpretačného nadhľadu. Autor sa usiluje dosiahnuť túto úroveň. Zozberal a preštudoval úctyhodné množstvo dostupných interpretácií slovanských teoným, usúvzt'ažnil ich s novšími teoretickými poznatkami a kriticky ich prefiltroval, prípadne celkom prehodnotil. Čisto z čitateľského hľadiska by sa tu od jeho práce

dala očakávať väčšia dôslednosť rozlišovania pomenovaní *Matka/matka*, *Vietor/vietor* (s. 55, 59), a to nielen z hľadiska písania začiatočného písmena, a teda aj personifikácie, ale aj z hľadiska kontextuálneho výkladu, čo by si, pravda, vyžadovalo ďalšie komentáre a zväčšenie rozsahu práce. Aspoň v prípade trojice *Mesiac*, *Slnko*, *Vietor* by sa žiadalo usúvzťažniť pomenovania v primeranej sémantizácii, keďže prvé dve môžu byť aj ako propriá (astronomické termíny), aj ako apelatíva z hľadiska mytológie indiferentné, teda nepersonifikované, kým pomenovania *vietor* verus *Vietor* sa špecifikujú prostredníctvom (ne)personifikovanosti, čo možno usudzovať aj z autorovho tvrdenia, že „Vietor býva v indoeurópskych mytológiách vojenským bohom“ (s. 55). Malé nepresnosti sa vyskytli aj v používaní jazykovednej terminológie, napr. pri termínoch staroslovienčina a cirkevnoslovančina (s. 52), ktoré sa dnes už jasne vecne diferencujú ako pomenovania dvoch samostatných jazykov, hoci, pravda, nie vo všetkých slovanských jazykovedných tradíciách... Uvedené pripomienky nijako neznižujú dobrú úroveň práce, ich cieľom je diskusia a sprecizovanie konečného výsledku.

3. Prínos a úroveň výsledkov práce

Autorova práca predstavuje hlbšiu slavistickú sondu do problematiky teoným v slovanských mytológiách, pričom výrazná je tu osobitosť a svojskosť v stavaní a dokladaní hypotéz. Okrem toho výsledky jeho práce možno upotrebiť aj v slovakistike, čo aj sám naznačuje v občasných prestupoch do oblasti frazeológie, textov ľudových rozprávok, toponymie a podobne. Treba uviesť, že je dobrým prínosom nielen synchronnej, ale aj diachronnej slovakistiky. Veď téma zaujímala už aj Jána Hollého, ktorý jej venoval primeranú pozornosť v básnickom diele, ale aj v dobovom teoretickom glosári s pomerne podrobnými výkladmi a odvolávkami, ktorý nazval *Bájosloví pohanských Slovákov* (Dr. Pukanec prácu necituje).

Za úspech v hodnotení výsledkov práce možno pokladať dve jej stránky. Po prvé, autor prehlbuje, ale aj vyvracia niektoré staršie výklady, ako je to napr. na s. 31 pri výklade teonyma *Perunъ* ako „ten, čo mocne bije“, pričom hovorí: „Mnohí bádatelia túto elegantnú a zrozumiteľnú etymológiu uznávajú, ale napriek jej jednoduchosti a presvedčivosti je určite nesprávna.“ (Čitateľovi by sa tu azda žiadalo aspoň z poznámky zistiť, ktorí bádatelia sú prívržencami zavrhnutej etymológie...)

Po druhé, autor vyslovuje smelé interpretačne podložené, ale stále ešte hypotetické výklady, ako je to napr. v prípade teonyma Stribogъ na s. 59: „Stribogъ ‚boh (bojového, štátneho a i.) poriadku‘ by tak bez problémov mohol byť okrem iného vojenským bohom...“, – čo konštatuje na pozadí výkladu praslovanského slovesa *strojiti* a substantíva *strojъ* s významami „usporiadanie, poriadok, systém, stavba“, ale aj „tvar, útvar, šík“. V takýchto prípadoch je v pozadí výkladov autorova vedecká intuícia; je korektné, že autor im nepripisuje definitívnu platnosť.

4. Formálna stránka práce

Forma práce ako celku sa prirodzene odvíja z autorovho uvažovania o slovanských teonymách, z čoho vyplýva aj členenie práce do kapitol podľa kategorizačného princípu „boh – démon“. Jednotlivé heslové slová zodpovedajú názvom konkrétnych náboženských bytostí a zároveň sú pomenovaniami podkapitol, pričom každá z nich zodpovedá samostatnej štúdií. Názvy sú zapísané latinkou, z iných grafických sústav je v nich použitý iba tvrdý a mäkký jer. Ide teda o zjednodušené zápisy praslovanských rekonštruovaných pomenovaní. Tu možno uvážiť, či by nebolo vhodnejšie v názvoch použiť synchronne znenie v domácom jazyku, veď napokon ono sa tak či onak zjavuje v textoch výkladov.

Pokiaľ ide o uvádzanie citátov z iných jazykov, často mŕtvych, autor ich uvádza nejednotne raz v pôvodnom písme, inokedy v prepise do latinky. Ak by autor chcel prácu publikovať, čo mu odporúčam, mohol by túto praktiku zjednotiť. Pri uvádzaní textových fragmentov z mytologických prameňov často cituje zdvojene – v pôvodnej i preloženej verzii. Aj tu možno ekonomizovať štylizáciu tak, že sa uvedie len preklad a z pôvodného jazyka azda len komentovaný výraz. Pri uvádzaní prameňov by som taktiež navrhol vypustiť často opakovanú uvádzaciu vetu „čo možno preložiť takto“, použiť stratégiu *in medias res* a radšej uviesť, či ide o autorov vlastný preklad, alebo citáciu iného prekladateľa. Ak autor neuvádza prameň prekladu, je zrejmé, že preklady urobil autor sám. Je len na škodu veci, že si pri prekladoch textov „Est urbs...“ (s. 85), „Quomodo...“ (s. 86), „Sunt et alii...“ (s. 86), ale aj iných textov nepripísal aspoň v poznámke autorstvo. Pri citátoch pre slovenského čitateľa v exotických grafických sústavách (napr. na s. 11 – 12 staroindický epos v sanskrite, na s. 19 staroiránsky text...) nemožno od autora rigorózne požadovať – keďže ide o úzko špecializovaný vedecký text – aby uľahčil jeho percepciu nielen uvedením prekladu, ale aj

fonetického prepisu. Ináč však hrozí, že uvedené citáty zostanú len v rovine výtvarných ilustrácií a okrem autora sotvakto ich dokáže prečítať a porozumieť.

So zdvojeným citovaním sa miestami stretáme aj pri uvádzaní odborných teoretických prameňov; aj to pokladám za redundantné; hoci pri daktorých z nich, ktoré sú už dávnejšie preložené do niektorého zo slovanských jazykov, by bolo vhodné uviesť aspoň prípadný odkaz...

Niektoré drobné pripomienky a návrhy, týkajúce sa formálnej stránky práce – znova aj so zreteľom na jej možné publikovanie – vyznačujem priamo v práci. Celkove hodnotím túto stránku ako vyhovujúcu.

5. Záverečný návrh

Autor Mgr. Martin Pukanec, PhD., predkladá hodnotnú slavisticko-slovakistickú jazykovednú prácu, ktorá z každej stránky spĺňa kritériá, požadované na habilitačné konanie, preto navrhujem, aby mu bol udelený vedecko-pedagogický titul docent.

V Bratislave 18. 1. 2014